

BİBLİYOGRAFYA :

Kemal Ahmet Aru, *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul 1949, s. 120-122; Hüseyin Can Güner, *Bozüyük Kasımpaşa Camii ve Külliyesi* (lisans tezi, 1964), İÜ Ed. Fak., Türk İslâm Sanatı Kürsüsü; Tülay Reyhanlı, *Osmanlılar'da Külliye Mimarisinin Gelişimi* (doktora tezi, 1974), İÜ Ed. Fak., Türk İslâm Sanatı Kürsüsü, s. 181-183; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 139-140; Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1977, II, 105-111; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimârisi*, İstanbul 1986, s. 172-175; Şerife Özudođru - Ayşegül Ünügür, *Bozüyük Kasımpaşa Camii*, Eskişehir 1997; Fr. Taeschner, "Die Inschriften der Moschee Qasim Pascha's in Boz Üyük", *Isl.*, XX (1932), s. 182-186; R. M. Riefstahl, "Vier syrische Marmorkapitäl mit figuralen Darstellungen in der Moschee zu Boz Üyük", *a.e.*, XX (1932), s. 186-195; Güner Inal, "Bozüyük Kasım Paşa Camii Kürsüsünün Sütun Kabartmalarıyla İlgili Bazı Yorumlar", *TTK Belleten*, XLIII/169 (1979), s. 49-66.

AYŞE DENKNALBANT

KĀSİM b. SĀBĪT

(قاسم بن ثابت)

Ebû Muhammed Kâsım b. Sâbit b. Hazm el-Endelüsî es-Sarakustî (ö. 302/914-15)

Garîbül-hadise dair yazmaya başlayıp babasının tamamladığı *ed-Delâ'il adlı eserle tanınan Mâlikî fakihî ve hadis âlimi* (bk. SĀBĪT b. HAZM).

KĀSİM b. SELLĀM

(bk. EBÛ UBEYD, Kâsım b. Sellâm).

KĀSİMÎ, Cemâleddin

(bk. CEMĀLEDDİN el-KĀSİMÎ).

KĀSİMİYYE

(القاسمية)

Ebû'l-Kâsım b. Ramazan'a (V./XI. yüzyıl[?]) nisbet edilen bir tarikat (bk. TARİKAT).

KĀSİMİYYE

(القاسمية)

XVII ve XVIII. yüzyıllarda Mısır'ın idaresinde söz sahibi olan Memlûk firkalarından biri.

Kasım Bey adında birine nisbet edilen bu zümre XVII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaklaşık bir asır kadar Osmanlı

dönemi Mısır'ının siyasî, içtimâî ve iktisadî hayatında etkili olmuştur. Ortaya çıkışı hakkında iki farklı rivayet vardır. Bunlardan biri, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'da bulunduğu sırada Memlûk emîrlerinden Sûdûn'un cesaretleriyle tanınan oğulları Kasım ile Zülfikar'ın padişahın huzurunda bir gösteri yapmaları, bunlara taraftar olanların iki fırkaya ayrılması, Kasım'ı tutanlara Kâsımîyye (Osmanlı kaynaklarında Kasımlı), Zülfikar'ı destekleyenlere de Zülfikâriyye veya Zülfikarlı (Râşid, III, 380) fırkası denilmesi şeklindedir. Fakat bunların XVII. yüzyılın ikinci yarısı gibi oldukça geç bir dönemde ortaya çıktığı düşünülüyor. 'Aca'ibü'l-âşâr'da zikredilen bu rivayetin (krş. Cevdet, I, 304 vd.) zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Aynı eserde bahsedilen ikinci rivayete göre ise Kâsımîyye fırkası Mısır defterdarı Kasım Bey'e nisbet edilmiş ve 1640'larda ortaya çıkmıştır. Zira Kasım Bey'in Zülfikâriyye fırkasının reisi Rıdvan Bey ile olan rekabeti de XVII. yüzyıl ortalarında başlamaktadır.

Mısır'da Osmanlı hâkimiyeti sağlandığı halde Memlûk Sultanlığı'nın eski nizam ve teşkilâtı yürürlükten kaldırılmamış, itaat eden emîrler eyaletin idarî ve malî işlerinin başında bırakılmıştı; hatta ilk beylerbeyi olarak da öteden beri Yavuz Sultan Selim'e bağlılığı olan Hayır Bey tayin edilmiş, o da eyaleti Memlûk dönemindeki gibi idare etmişti. Hayır Bey'in ölümünden sonra eyaletin mahallî idarecileri Osmanlı Devleti'ne baş kaldırmak tekrar eski Memlûk Devleti'ni kurmaya kalkışınca nüfuzlu Memlûk beyleri bertaraf edilmişti. Vezîriâzam Makbul İbrâhim Paşa'nın bizzat Kahire'ye gidip Mısır Kanunnâmesi'ni tertibinden sonra Osmanlı idaresine bağlı Cânım el-Hamzavî gibi Memlûk ümerâsından birçok kimse Mısır defterdarlığı, emîr-i haclık, Saîd hâkimliği ve beylerbeyi kaymakamlığı gibi önemli mevkilere yükselmişti. Fakat Osmanlı merkez idaresinin Mısır'daki otoritesi zayıflayınca nüfuzları artan Memlûk emîrleri arasında rekabet başlamış ve çeşitli firkalar ortaya çıkmıştır.

Bu firkaların en büyüklerinden olan Kâsımîyye ve Zülfikâriyye arasındaki rekabet, Rıdvan Bey el-Fikarî'nin emîr-i haclık makamını uzun süre (1631-1656) elinde tutmasıyla başladı. Kâsımîyye reisi Boşnak Ahmed Bey ve Mamay Bey, Mısır beylerbeyi Haydarzâde Mehmed Paşa'yı ve asker ocaklarını yanına çekmiş, Kansuh el-Kâsımî'yi kaymakamlığa tayin ettir-

mişlerdi. Ancak Rıdvan Bey buna karşı çıkarak içlerinde Mamay Bey, Kansuh Bey ve Muhammed Bey'in de bulunduğu bazı Kâsımîyye ileri gelenlerinden on yedi kişiyi öldürtmüş, bazılarını da Kahire dışına sürdürmüştü. Rıdvan Bey'in 1656'da ölümü üzerine Boşnak Ahmed Bey el-Kâsımî hac emirliğine getirilirken Saîd'in idaresi ve Mısır beylerbeyi kaymakamlığı da Kâsımîyye fırkasının eline geçmiştir.

Fakat çok geçmeden iki fırka arasındaki rekabet savaşa dönüşmüş, Ahmed Bey el-Kâsımî devlet kuvvetlerinin başına geçerek Cize ve Circe'de bulunan Zülfikâriyye fırkası mensuplarından çoğunu öldürtmüştür. Ayrıca emîr-i haclığın Zülfikar el-Fikarî'ye, kaymakamlığın da Kıtas (Kaytas) el-Kâsımî'ye verilmesi rekabeti yeniden şiddetlendirmiş, bu durum XVIII. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir.

1711 yılında Kâsımîyye taraftarı Azeban Ocağı ile Zülfikâriyye taraftarı Müstahfızan (yeniçeri) Ocağı arasında çıkan bir anlaşmazlık ve Mısır beylerbeyi ile kadısının Zülfikâriyye tarafına meyletmesi iki fırka arasında yeni bir savaşın çıkmasına sebep oldu. Savaş sonunda galip gelen Kâsımîyye mensupları Halil Paşa'yı beylerbeyilikten indirip Kansuh el-Kâsımî'yi kaymakamlığa getirdiler. Ancak aynı yılın haziran ayında Kâsımîyye reisi İvaz Bey'in bir suikast neticesi öldürülüp yerine Yûsuf Bey el-Cezzâr'ın seçilmesi üzerine nüfuzları daha artan Kâsımîyye taraftarları Müstahfızan Ocağı'na yeni bir kethüdâ tayin ettiler. Bu tayinin yeniçeriler tarafından kabulünden sonra Zülfikâriyye reisi Eyyûb Bey önce Şam'a, oradan İstanbul'a kaçmıştır. Saîd hâkimi Muhammed Bey el-Fikarî'nin memleketine dönmesi, Kal'atülcebel'de bulunan beylerbeyilik sarayının Kâsımîyye taraftarlarınca topa tutulması ve beylerbeyinin de Mısır'ı terketme sözü vermesi, bu fitnenin müsebbibi sayılan Efrenc Ahmed'in taraftarlarıyla birlikte öldürülmesinin ardından Zülfikâriyye fırkasına büyük darbe vurulmuş ve Kâsımîyye fırkası Mısır'da tek nüfuz sahibi olmuştur. Osmanlı idarecilerinin Mısır'da Memlûk zorba firkalarının faaliyetlerini sona erdirmemeleri zaman zaman bir fırkayı desteklemeleri sonucunu doğurmuştur.

Mısır'ın idaresinde tek nüfuz sahibi olan Kâsımîyye fırkası, İsmâil Bey b. İvaz'ın başkanlığında İvaziyye ve İbrâhim Bey Boşnak (Ebû Şeneb) ve daha sonra tâbii Çerkez Muhammed Bey liderliğinde

Şenebiyye adlarıyla kendi içinde bölünmüş, bu fırkalar da önemli mansib ve makamları elde etmek için birbirlerine düşmüşlerdir. On yıl kadar devam eden rekabet emîr-i haclığın İbn İvaz'a, Circe hâkimliğinin Çerkez Muhammed Bey'e tevcihiyle başlamış, 1719 Temmuzunda Çerkez Bey'in İbn İvaz'a suikast düzenlemesinin ardından çatışmaya dönüşmüş, sonunda İbn İvaz Çerkez Bey'i yenerek Kıbrıs'a sürdürmüştür.

Receb Paşa, Mısır beylerbeyliği zamanında (1720-1721) İvaziyye ve Şenebiyye fırkalarını ortadan kaldırmaya kalkışınca bu iki fırka birleşmiş, sancak beyleri, âyanlar ve yerli ocak ağalarından oluşan mecliste paşanın azline karar verilip İvaziyye'den Yûsuf Bey el-Cezzâr kaymakamlığa getirilmiştir (1721). Fakat tehlike sona erince Kâsimiyye fırkaları arasındaki rekabet tekrar canlanmış ve Şenebiyye fırkasının Mısır beylerbeyi ile kadısını elde edip Fikariyye fırkasıyla birleşerek İbn İvaz Bey'i öldürmesiyle sonuçlanmıştır (8 Kasım 1723). Böylece Mısır'da tekrar nüfuz kazanan Zülfikâriyye fırkası kısa bir süre sonra Çerkez Bey'in gayretleriyle bertaraf edilmiştir. İvaziyye mensuplarını affeden, Saîd'de Hevvâre kabilesiyle alâkasını güçlendiren ve Mısır'da nüfuzunu arttıran Çerkez Bey, Mısır'dan uzaklaştırılmak için merkezî hükümetçe Cidde livâsı beyliğine tayin edilmek istenmişse de bu mümkün olmamıştır. Zamanla beylerbeyi divanına da katılmaya başlayan Çerkez Bey yedi ocak ağalarını, eyalet ileri gelenlerini ve âlimleri tehdit ederek 1725'te paşayı azle zorlamış ve Muhammed b. Ebû Şeneb'i kaymakamlığa getirtmiştir.

Çerkez Bey ve adamları yüzünden karışıklıklar içinde bulunan Mısır'da halk

topraklarını satarak köylerini terke başlamış, şehirliilerin ise ev ve dükkânları yağmalanmış, buna bağlı olarak eyalet gelirleri azalmıştır. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti Mısır defterdarlığını Ahmed Bey el-Aşer'e, şeyhülbelediği Muhammed Bey b. Ebû Şeneb'e tevcih etmiş, fakat Çerkez Bey'in paşaya ve divan üyelerine kıymetli hediyeler sunması üzerine bu tayinler gerçekleşmemiş, hatta beylerbeyi tarafından Çerkez Bey'in paşaya bağlı ve Mısır'daki istikrarın sebebi olduğuna dair İstanbul'a bir rapor gönderilmiştir. Ancak bir süre sonra Mısır beylerbeyi, Zülfikâriyye ve Şevâibiyye fırkalarının mensuplarıyla birleşerek Çerkez Bey'i Gazze beyliğiyle Mısır'dan uzaklaştırmak isteyince Kahire'de büyük karışıklıklar çıkmış, sonunda Çerkez Bey ve taraftarları yenilmiştir. 1726 Şubatında Kahire'den kaçarak Buhayre urbanlarına sığınan Çerkez Bey ve bazı taraftarları oradan Fas'a geçmiştir. 1727 yılı sonlarında gizlice Mısır'a dönen Çerkez Bey, rakibi Zeynülfikar Bey ile aralarında çatışmalar çıkınca 18 Nisan 1729'da İlminye'de öldürülmüştür. Onun öldürülmesiyle Mısır'da Kâsimiyye fırkasının nüfuzu sona ermiş, Zülfikâriyye fırkası ve Kazdoğliyye (Kazdağlılar) gibi önemli taraftarı XVIII. yüzyıl sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür.

Kâsimiyye'nin bazı kolları Saîd'e kaçarak burada Hevvâre şeyhi Hümâm'ın hizmetine girmiştir. Kâsimiyye fırkasının son meşhur adamı olan Sâlih Bey el-Kâsimî Circe hâkimi olmuş, 1758'de emîr-i haclığa yükselmiştir. Saîd'de oturan Sâlih Bey ve yetiştirmeleri Hevvâre kabilesiyle kaynaşmışlardır. Hümâm'ın Kahire'de işlerini yürüten Sâlih Bey Kazdağlı, Bulutkapan Ali Bey'in üç rakibinden biri ol-

duğu için Gazze'ye sürülmüş ve sonunda Ali Bey'in adamı olan Ebû'z-Zeheb Muhammed Bey tarafından öldürülmüştür (1768).

BİBLİYOGRAFYA :

Râşid, *Târih*, III, 144, 380-384; IV, 140-142; V, 113-115, 295-300; Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, s. 82-85; Mustafa b. İbrâhim, *Târîhu vekâyi'i Mısri'l-Kâhire min seneti 1100 ilâ 1160*, Dârü'l-kütübü'l-Mısriyye, nr. 8040, tür.yer.; Ahmed Kethüdâ Azeban ed-Demirtaş, *ed-Dürretü'l-musâne fi aḥbâri'l-Kinâne*, British Museum, Ms.Or., nr. 1973-1974, tür.yer.; Yûsuf el-Mellevânî, *Kitâbu Tuḥfeti'l-aḥbâb bi-men meleke Mısr mine'l-mülûk ve'n-nüvâb*, Suhag Refâa et-Tahtâvî Ktp., nr. 1421, s. 275 vd.; Ahmed Şelebî b. Abdülganî el-Hanefî, *Evdâḥu'l-işârât* (nşr. Abdürrahîm Abdurrahman), Kahire 1978, tür.yer.; Celibedî, *Acâ'ibü'l-âşâr* (nşr. Hassan Muhammed Cevher v.dğr.), Kahire 1958, I, 67 vd., 98, 141, 145, 159, 162 vd., 230 vd., 251, 258, 262, 285; Cevdet, *Târîh*, I, 304-306; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 429-430; P. M. Holt, *Egypt and the Fertile Crescent: 1516-1922*, London 1966, s. 75-92; a.mlf., "The Beylicat in Ottoman Egypt During the Seventeenth Century", *BSOAS*, XXIV/2 (1961), s. 214-248; a.mlf., "Kâsimiyya", *El²* (İng.), IV, 722-723; Sâlâh Ahmed Herîdî, *Deurü's-Şa'îd fi Mısri'l-'Osmaniyye*, İskenderiye 1984, s. 193-208, 226; İrâkî Yûsuf Muhammed, *el-Vücûdü'l-'Osmaniyyü'l-Memlûkî fi Mısr*, Kahire 1985, s. 33 vd., 45 vd., 91 vd., 101 vd.

SEYYİD MUHAMMED ES-SEYYİD

KÂSİMİYYE CAMİİ

Selânik'te, Kibiseden çevrilmiş cami.

Selânik 1430'da II. Murad tarafından fethedilmiş, 1912 yılında Yunanlılar'ın eline geçmiştir. Bizans dönemi şehrinin en büyük mâbedi olan Hagios Demetrios Kilisesi XV. yüzyıl sonlarına doğru Cezerî Kasım Paşa tarafından camiye çevrilmiştir. Roma devrine ait bir hamam kalıntısının üstünde inşa edilen yapı beş nefli olup yan neflerin üzerindeki galeriden başka doğu kısmında bir transept bulunan erken hıristiyan devri bazilikasıdır. Selânik'in koruyucu azizi Demetrios'a ithaf edilen bu dev ölçülü yapının mihrap kısmının altında Demetrios'un öldürüldüğü yer olarak kabul edilen hamamın kalıntıları durduğu gibi sol taraf bitişğinde yine Roma çağına ait kubbeli bir mekân yer alır. Binanın altında, camiye dönüştürüldükten sonra da beş yüzyıl boyunca hıristiyanların ziyaretine açık tutulan bir ayazma vardır.

Türk devrinde Kâsimiyye olarak adlandırılan yapının camiye çevrilme tarihi ihtilâfıdır. 1912'den sonra yerinden sökülerek mihrap bölümünün altındaki mah-

Kilise olarak yeniden restore edilen Kâsimiyye Camii – Selânik / Yunanistan